

Beynəlxalq kosmos hüququnda kosmik turizmin hüquqi tənzimlənmə perspektivləri

**h.e.d., prof. Quliyev İbrahim Oruc oğlu
Xəlilov Zafiq Zakir oğlu
Milli Aviasiya Akademiyası**

Məqalədə beynəlxalq kosmos hüququnda kosmik turizmin hüquqi tənzimlənmə məsələlərinin əsas mahiyyətinin müəyyən edilməsi, bu sahədə mövcud hüquqi kateqoriyaların nəzəri şərh və dövlətdaxili qanunvericilik aktlarının müqayisəli təhlili, kosmik turistlərin hüquqi statusu ilə əlaqəli problemlər və qeyd olunanlarla bağlı hüquqi tənzimlənmə perspektivləri göstərilərək müəyyən təkliflər verilmişdir.

***Açar sözlər: “beynəlxalq kosmos hüququ”,
“kosmik turizm”, “kosmik turist”;***

Müasir dünyada beynəlxalq turizm xarici iqtisadi fəaliyyətin ən dinamik inkişaf edən sahələrindən birinə çevrilmişdir. Hər il Ümumdünya Turizm Təşkilatının hesabatları onu isbat edir ki, beynəlxalq turizm gənc sahə olmasına baxmayaraq dünya bazarında özü üçün əhəmiyyətli yer əldə edə bilmişdir. Bu baxımdan turizmin hüquqi tənzimlənməsi məsələsinə xüsusi önəm verilir.

Beynəlxalq Turizm Akademiyasının verdiyi tərifdə turizm müvəqqəti gəldiyi yerdə ödənişli fəaliyyətlə məşğul olmadan sağlamlaşdırma, asudə vaxtda idraki ehtiyacların təmin edilməsi və ya peşə-işgüzar məqsədlərlə insanların daimi yaşayış yerindən müvəqqəti getməsinin bütün formalarını əhatə edir. Azərbaycan Respublikasının “Turizm haqqında” 4 iyun 1999-cu il tarixli Qanununun 1-ci maddəsinə əsasən turizm dedikdə Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin müvəqqəti olacağı ölkədə (yerdə) ödənişli fəaliyyətlə məşğul olmamaq şərtilə istirahət, sağlamlaşdırma, tanış olma, idraki (tarix və mədəniyyəət sərvətlərindən bəhrələnmə və sair), iş-peşə (vəzifə borclarının icra edilməsi istisna olmaqla), idman və dini məqsədlərlə daimi yaşayış yerlərindən müvəqqəti getmələri (səyahətləri) başa düşülür. Analoji müddəalar Rusiya Federasiyasının, Ukraynanın, Türkmənistanın, Özbəkistanın, Qazaxıstanın “Turizm haqqında” Qanunu və digər dövlətdaxili qanunvericilik aktlarında da mövcuddur [2; 10-12].

Turizmin məqsəd baxımından müəyyən növləri vardır: tanış olmaq məqsədi daşıyan turizm; istirahət məqsədi ilə həyata keçirilən turizm; işgüzarlıq məqsədi ilə həyata keçirilən turizm; idman növlərində iştirak etmək məqsədilə həyata keçirilən turizm; elmi turizm; dini turizmlər; tədris turizmi və kosmik turizm. ABŞ-ın Delaver

Universiteti (University of Delaware) və İtaliyanın paytaxtı Roma şəhərindəki La Sapiens Universitetinin (Università La Sapienza) mütəxəssislərinin birgə keçirdiyi tədqiqatın proqnozlarına görə, dünya artıq kosmik turizm erasının astanasındadır. Kosmosa ilk insanın göndərilməsindən 40 il sonra məhz 2001-ci ildə Rusiya ilk dəfə dünyada kosmosa turistik uçuş təşkil etmişdir. Məlum olduğu kimi, ilk kosmik turist – amerikalı Dennis Tito (Dennis Tito) olmuşdur. Belə ki, D.Tito Rusiyaya məxsus olan «Soyuz TM-32» kosmik gəmisində demək olar ki, 8 sutka qalmışdır [8; 112]. Kosmik turizm artıq reallığa çevrilmişdir. Hal-hazırda isə bir çox şirkətlər kosmik turizm planlarını reallaşdırmaq ərəfəsindədirlər.

İspan Xose Mariano Lopes-Urdialisin yaratdığı "Zero2infinity" şirkəti kosmik turizm üçün "Bloon" adlı hava şarlarından istifadə etməyi təklif edir. Bu şirkətin həyata keçirdiyi testlərə əsasən kosmik turizm 2013 və ya 2015-ci illərdə gerçəklilyə çevriləcək. Professional kosmonavtların səyahətçiləri müşayiət etdiyi tur üçün sifarişçilər 4 nəfərdən ibarət olmaqla 36 km hündürlüyə çıxıb dünyaya kosmosdan baxacaq. 4 saatlıq turun qiyməti adambaşına 110 min avro-dur. Qaydalara görə sağlam olan hər kəs bu səyahətə qatıla bilər. Sadəcə 16 yaşından kiçik olan səyahətçilərin ailələri ilə birlikdə səyahət etmələri tələb olunur.

Səyahət edən şəxslərin təlimi də 1 gündən az davam edir. Şar uçuşu hər yerdən gerçəkləşdirməyə uyğun dizayn edilmişdir. Uçuşun reallaşacağı yer rəsmi qurumlar tərəfindən də təsdiqləndikdən sonra səyahətçilərə bildirilir. Şirkətin müəyyən etdiyi qaydaya əsasən tək olan səyahətçilər uçuş yoldaşlarını seçə bilməyəcək. “Bloon” şarı hər hansı bir raket yanacağı istifadə etmədiyi üçün ətrafı da çirklətmir. Şirkətin həyata keçirdiyi kosmos səyahəti, şəxs üçün xüsusi hala da gətirilə biləcək. Xüsusi bir nöqtəyə uçmaq, teleskop gətirmək, günəş tutulmasını izləmək, təqaüdü bir astronavtla uçmaq, şarın içini və ya xaricini xüsusi olaraq hazırlamaq ya da şarı 2 nəfərlik sifariş etmək mümkün olacaq [9].

Məlum olduğu kimi ABŞ-ın Nyu-Meksiko ştatında kosmik turizm üçün nəzərdə tutulan ilk hava limanının uçuş-enmə zolağı istifadəyə verilib. Virgin Galactic şirkətinin layihəsinə əsasən tikilmiş bu liman kosmik turizm üçün nəzərdə tutulub. Virgin Galactic Hava yollarının sahibi ingilis milyarder Riçard Brenson kosmosa turistik səfərlər üçün hazırlanan "SpaceShip Two" kosmik gəmisinin bu yaxınlarda məhz Nyu-Meksikodakı kosmodromdan kosmosa turistlər yollamağa başlayacağını açıqlayıb. Virginin layihəsində isə kosmik ekskursiya 2,5 saatlıq bir təyyarə səyahəti ilə ediləcək və bunun 5 dəqiqəsi yerin cazibəsi olmayan mühitdə olacaq. Tam adı Virgin Spase

Ship (VSS) Enterprise olacaq bu kosmik gəmidə kosmik səyahətin qiyməti 200 min dollar olacaq. 6 nəfərlik turist heyətini kosmosa səyahətə aparacaq ilk kosmik turizm şirkəti olan Virgin Galactic artıq 330 müştəridən 45 milyon dollarlıq sifariş aldıqlarını bildirib. Məşhur milyarder verdiyi açıqlamada daha sonra bildirib ki, onlar üçün kosmik turizmdə növbəti mərhələ Aya uçuşların həyata keçirilməsi olacaq və hətta bu uçuşlar üçün kosmik fəzada lüks təminatlı "kosmik turizm mehmanxanaları" də açmağı planlaşdırırlar. Mətbuat məlumatlarından bəlli olur ki, ilkin olaraq qeyd etdiyimiz "Bloon" hava şarları layihəsi qeyd olunan Virgin Galactic layihəsindən daha müvəffəqiyyətli olacaq. Rusiya da 2013-cü ildən etibarən kosmik turizmi bərpa etmək fikrindədir. Kosmik turizmlə məşğul olan ABŞ-ın "Space Adventures" şirkəti "Roskosmos" və "Enerqiya" raket-kosmik korporasiyası ilə razılaşma bağlayıb. Bu razılaşmaya görə, 2013-cü ildən etibarən "Soyuz" gəmiləri hər il Beynəlxalq Kosmik stansiyasına 3 turist aparacaqlar. Bununla bərabər kosmosda otel layihəsi ilə bağlı məlumat verən "Orbit Texnologiyaları" LTD adlı rus şirkətinin nümayəndəsi Sergey Kostenko ilk kosmos mehmanxanasının 7 nəfərlik olacağını bildirib. Maraqlıdır ki, ilk dəfə olaraq Ayda bu cür mehmanxana layihəsini 1967-ci ildə məşhur «Hilton Hotels» mehmanxanalar şəbəkəsinin banisi

və başçısı Berron Hilton (Barron Hilton) təklif etmişdir. Qeyd olunanlarla yanaşı ABŞ-ın «Boeing» şirkəti və kosmik turizm sahəsində ixtisaslaşan «Space Adventures» şirkəti də, turistlərin kosmosa uçuşlarını təşkil etmək niyyətindədir. Artıq 2015-ci ildən «Boeing» 7 nəfərlik «CST-100» kosmik nəqliyyat sistemi istehsal edəcək [10].

Kosmik turizm planlarını reallaşdırmaqda olan şirkətlərin sayı artdıqca bu sahədə rəqabət şəraiti daha da genişlənəcək. Yuxarıda qeyd olunan şirkətlərin siyahısını genişləndirə də, bilərik. Hal-hazırda yüksək məbləğlər qarşılığında mümkün ola bilən kosmik səyahətin qiyməti də məhz bu rəqabət nəticəsində xüsusilə də, göstərilən xidmətlərin müqayisəsi əsasında getdikcə hazırkı qiymətindən xeyli ucuzlaşa bilər. Göründüyü kimi bir-biri ilə yarışan şirkətlərin hər biri kosmosa turistik səfərlərlə bağlı reallaşdırılmaqda olan layihələri üçün özünəməxsus qaydalar müəyyən etmişlər. Kosmik turizmin kosmik fəaliyyətin bir növü kimi inkişafı üçün hər şeydən əvvəl bu sahənin məhz vahid qaydalar çərçivəsində hüquqi tənzimlənməsi zəruridir. Bir sözlə kosmik turizmin hüquqi tənzimlənmə perspektivlərinin beynəlxalq kosmos hüququ çərçivəsində araşdırılması günümüzün çox önəmli və aktual mövzularından biri hesab olunur. Bununla əlaqədar olaraq bu məqalə kosmik məkənin turizm məqsədi ilə istifadəsinin hüquqi

tənzimlənməsinin aktual məsələlərinə həsr olunmuşdur. İlk öncə məqalənin tədqiqat obyektini və predmetini qeyd edək. Kosmik turizm, turizmin hal-hazırda inkişaf edən perspektivli növü olaraq və ən əsası beynəlxalq hüquqi hadisə kimi bu məqalənin obyektidir. Məqalənin predmeti isə hüquqi tənzimlənmə daha dəqiq desək, kosmik turizmin hüquqi tənzimlənmə mənbələri və bununla bağlı hüquqi tənzimlənmə perspektivləri hesab olunur.

Kosmik turizmin, turizmin bir növü kimi hüquqi anlayışı, onun beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi problemləri, bununla bağlı beynəlxalq hüquqi müstəvidə spesifik xüsusiyyətlərin müəyyənəlməsi və bu məsələnin beynəlxalq və milli qanunvericilik çərçivəsində mövcud problemləri və təsbit olunma perspektivləri bu məqalənin əsas məqsədi hesab olunur.

Ümumilikdə R.M.Valeyev, Q.V.İqnatenko, Q.İ.Kyurdukov, Y.M.Kolosov, D.B.Levina, İ.İ.Lukaşuk, A.P.Movçan, S.A.Malinin, S.Y.Marocqin, O.İ.Tiunov, E.T.Usenko, D.E.Feldman və digər hüquqşünas alimlər beynəlxalq hüquq nəzəriyyəsində beynəlxalq turizm sahəsi üzrə beynəlxalq hüquqi əməkdaşlıq məsələlərinin elmi-nəzəri əsasını qoymuşlar.

P.N.Bryukov, N.İ.Voloşina, V.E.İvanova, S.V.Maksimenko, E.L.Pisarevskiy və başqaları isə

öz tədqiqat işlərində turistik fəaliyyətin beynəlxalq hüquqi aspektlərinə böyük önəm verirdilər. Son dövrlərin monoqrafiyaları içərisində isə ön plana çıxan İ.A.Çebotarevin “Beynəlxalq turistik fəaliyyətin hüquqi tənzimlənməsi sahəsində dövlətlərin əməkdaşlığı” adlı tədqiqat işini xüsusilə qeyd etməliyik. Bu tədqiqat işində BMT-nin Ümumdünya Turizm Təşkilatının statusu, turizmin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsinin forma və prinsipləri və növləri geniş şəkildə şərh edilmişdir.

Turizmin yeni növü olan kosmik turizmin hüquqi tənzimlənmə perspektivləri isə demək olar ki, hüquq ədəbiyyatında kifayət qədər araşdırılmamışdır. Bununla bağlı yalnız rus hüquqşünas alimi E.L.Pisarevskinin “Kosmik turizmin hüquqi əsasları” adlı və Ukraynanın beynəlxalq kosmos hüququ mərkəzinin direktor müavini, akademik N.R.Malışevin “Kosmik turizmin inkişafının beynəlxalq hüquqi əsasları” adlı məqaləsini qeyd edə bilərik.

Məqalənin metodoloji əsasını ümumi elmi, xüsusi elmi və xüsusi hüquqi metodlar təşkil edir. Burada əsasən deduksiya, induksiya, analiz, sintez, müqayisəli hüquqi, formal hüquqi və normativ hüquqi metodlardan istifadə olunmuşdur.

Beynəlxalq hüquq nəzəriyyəsində kosmik turizmin hüquqi tənzimlənmə məsələləri beynəlxalq kosmos hüququ ilə beynəlxalq turizm hüququnun qovşağında nəzərdən keçirilir. Bu nöqtəyi-nəzərdən

hesab edirik ki, həm beynəlxalq kosmos hüququnun həm də beynəlxalq turizm hüququnun anlayışı, əsas mənbələri, bu sahədə mövcud olan dövlətdaxili qanunvericilik aktları (“Kosmik fəaliyyət haqqında” qanun və “Turizm haqqında” qanun) və kosmik turizmin hüquqi tənzimlənmə məsələlərinin hansı hüquq sahəsinə aidiyyəti ilk öncə nəzərdən keçirilməlidir.

L.H.Hüseynovun fikrincə, beynəlxalq kosmos hüququ səma cisimləri də daxil olmaqla, kosmik fəzanın hüquqi rejimini müəyyən edən və kosmik fəaliyyətin iştirakçılarının hüquq və vəzifələrini nizama salan normaların məcmusuna deyilir [1; 295]. Hüquqşünas alim Y.M.Kolosov hesab edir ki, beynəlxalq kosmos hüququ kosmik məkanın və səma cisimlərinin hüquqi rejimini müəyyən edən və kosmik məkan və kosmik texnikadan istifadə sahəsində beynəlxalq hüquq subyektlərinin hüquq və vəzifələrini tənzimləyən beynəlxalq prinsip və normaların məcmusudur [4; 524].

N.N.Fedoşeva isə bu hüquq sahəsinin tərifini aşağıdakı kimi müəyyən etmişdir: “Beynəlxalq kosmos hüququ beynəlxalq hüquq subyektlərinin səma cisimləri daxil olmaqla kosmik məkanın araşdırılması və istifadəsi üzrə fəaliyyəti ilə əlaqədar münasibətləri tənzimləyən beynəlxalq hüququn müstəqil sahəsidir.” [3; 32]. Yuxarıda sadalanan bu hüquqi anlayışlar tam mənada beynəlxalq kosmos hüququnun mahiyyətini ifadə

edir. Təriflərdən də aydın olur ki, beynəlxalq kosmos hüququ kosmosda fəaliyyətin tənzimlənməsinin milli və beynəlxalq sistemlərini özündə birləşdirən beynəlxalq hüququn müstəqil sahəsidir. Beynəlxalq kosmos hüququ 1959-cu ildən Kosmik məkanın istifadəsi və tədqiqatı sahəsində dövlətlərlə əməkdaşlıqla bağlı BMT-nin qətnamələrinin qəbul olunması tarixindən inkişaf etməyə başladı. Qeyd olunan hüquq sahəsinin obyektini kosmik fəzanın, planetlərin, Ayın və süni kosmik obyektlərin istifadəsi ilə bağlı ortaya çıxan hüquq münasibətləri, kosmik ekipajların hüquqi statusu və kosmik fəaliyyətin nəticələrindən istifadənin hüquqi rejimi təşkil edir.

Beynəlxalq kosmos hüququnun mənbələri aşağıda qeyd olunan 5 beynəlxalq müqavilədir:

- 1) 1967-ci il tarixli Kosmos haqqında müqavilə;
- 2) Kosmonavtların xilas edilməsi, kosmonavtların qaytarılması və kosmik fəzaya buraxılmış obyektlərin qaytarılması haqqında 1968-ci il Sazişi;
- 3) Kosmik obyektlərin vurduğu zərərə görə beynəlxalq məsuliyyət haqqında 1972-ci il Konvensiyası;
- 4) Kosmik fəzaya buraxılan obyektlərin qeydiyyatı haqqında 1975-ci il Konvensiyası;
- 5) Ayda və digər səma cisimlərində dövlətlərin fəaliyyəti haqqında 1979-cu il Sazişi; (Ay haqqında Saziş) [5; 437].

Yuxarıda qeyd olunlardan başqa bu sahədə çoxsaylı beynəlxalq sazişlər mövcuddur. Lakin məhz bu sadalanan əsas konvensiyalar kosmik məkanın eləcə də, səma cisimlərinin hüquqi rejimini müəyyən edir.

Əksər ölkələrdə kosmik fəaliyyət sferasında normativ-hüquqi aktlar sırasında müvafiq dövlətin “Kosmik fəaliyyət haqqında” qanunu və həmin dövlətin bu sahədə iştirakçısı olduğu (yuxarıda sadalanan) beynəlxalq müqavilələr xüsusi rol oynayır. Kosmik fəaliyyəti tənzimləyən ilk qanunvericilik aktı hələ 1958-ci ildə “Aeronavtika və kosmik fəzanın tədqiqi haqqında” qanun kimi Amerika Birləşmiş Ştatları tərəfindən qəbul edilmişdir. Sonralar dünyanın müxtəlif ölkələrində kosmik fəaliyyəti tənzimləyən bir-birindən fərqli milli qanunvericilik aktları qəbul olunub. Lakin buna baxmayaraq hətta inkişaf etmiş ölkələrin bəziləri (Almaniya, İtaliya, Hindistan, Çin və s.) kosmik fəaliyyət haqqında kompleks qanunlar qəbul etməmiş, ancaq bəzi fəaliyyət növlərinin lisenziyalaşdırılmasının dövlət tənzimlənməsi məsələləri ilə kifayətlənmişlər. Digər dövlətlər (Avstraliya, İsveç, Cənubi Afrika Respublikası və s.) isə kosmik fəaliyyət sahəsində öndə olmasalar da, kifayət qədər mükəmməl qanunvericilik bazası yarada bilmişlər. Bu sahədə təkmil qanunvericilik bazası yarada bilən dövlətlərdən 1986-cı il tarixində “Kosmik məkan haqqında” qanun qəbul etmiş

Böyük Britaniya və Şimali İrlandiyanı, 20 avqust 1993-cü il tarixində “Kosmik fəaliyyət haqqında” qanun qəbul etmiş Rusiya Federasiyasını və s. göstərmək olar.

2004-cü ilin dekabr ayında ABŞ prezidenti kosmosa uçuş məqsədilə xüsusi mülkiyyətdə olan kosmik obyektlərdən istifadənin leqallaşdırılması barədə qanun imzaladı. Bu qanun bununla bağlı ABŞ-da mövcud münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsində olan boşluğu aradan qaldırdı.

Hal-hazırda Azərbaycan Respublikasında kosmik fəaliyyətlə məşğul olan ayrı-ayrı dövlət və kommertiya təşkilatları arasında koordinasiyanın təşkil edilməsi, vahid konseptual prinsiplərin formalaşdırılması məqsədilə alim və mütəxəssislər tərəfindən "Kosmik fəaliyyət haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi hazırlanmış və 15-dən artıq nazirlik və dövlət qurumunda müzakirə edilərək Nazirlər Kabinetinə təqdim olunmuşdur. Lakin bu qanun layihəsində kosmik turizm termininə o cümlədən də, kosmik məkanın turizm məqsədilə istifadəsi ilə bağlı məsələlərə demək olar ki, yer verilməmişdir.

Müqayisə üçün qeyd edək ki, Rusiyada qüvvədə olan “Kosmik fəaliyyət haqqında” qanunda kosmik məkanın turizm məqsədilə istifadəsi ilə bağlı birbaşa göstəriş olmasa da, qanun dolayı yolla buna imkan verir. Rusiya nöqtəyindən onu da vurğulamalıyıq ki, kosmik

məkanın turizm məqsədilə istifadəsini bu ölkə artıq bir neçə dəfə uğurlu şəkildə reallaşdırıb. Qeyd olunan qanunun terminologiyasına görə kosmik turizm kosmik texnikanın köməyi ilə həyata keçirilən digər fəaliyyət növünə aid edilir. Həm də bu qanunun 8-ci maddəsində göstərilir ki, Rusiyanın federal kosmik proqramı kosmik texnika, kosmik texnologiya istehlakçılarının maraqları, kosmonavtikanın vəziyyəti və inkişaf tendensiyaları, dünyanın kosmik bazarının konyukturası əsasında hazırlanmalıdır [7; 9-14].

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, kosmik turizmin hüquqi tənzimlənmə məsələlərinin qeyd olunan hüquq sahələrinə aidiyyəti baxımından (beynəlxalq kosmos hüququ və beynəlxalq turizm hüququ) müqayisəsi də müasir hüquq ədəbiyyatında xüsusilə qabardılmışdır. Məhz bununla bağlı olaraq həm də, bu gün hüquqşünas alimlər arasında kosmik turizmin “Kosmik fəaliyyət haqqında” qanunda yoxsa “Turizm haqqında” qanunda nəzərdə tutulması xüsusi diskussiya mövzusunə çevrilmişdir.

Bu məsələlərin təhlili üçün ilk öncə beynəlxalq turizm hüququnun şərhə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq turizm hüququ institutunun verdiyi tərifə əsasən: Beynəlxalq turizm hüququ beynəlxalq hüququn sahəsi olaraq dövlətin insanların mədəni və mənəvi tələblərinin ödənilməsi məqsədi ilə turizm və beynəlxalq

səyahətlər sahəsində fəaliyyətini tənzimləyən prinsip və normaların məcmusudur. Qeyd olunan hüquq sahəsinin predmeti turizm və beynəlxalq səyahətlər sahəsində milli və beynəlxalq təşkilatlar arasında əməkdaşlıq münasibətləridir. Tərifdən də məlum olur ki, bu hüquq sahəsi beynəlxalq hüququn müstəqil sahəsi kimi xarakterizə olunmur. Beynəlxalq turizm fəaliyyətinin gedişində meydana çıxan beynəlxalq münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi beynəlxalq ümumi və xüsusi hüquqi prinsiplər, o cümlədən müvafiq normaların köməyi ilə həyata keçirilir. Bu isə beynəlxalq turizm münasibətlərinin mürəkkəb xarakterli olub, beynəlxalq hüququn kompleks yarımsahəsi kimi formalaşması barədə fikirləri tamamilə təsdiq edir. Bununla əlaqəli olaraq qeyd etməliyik ki, beynəlxalq kosmos hüququ beynəlxalq hüququn tam mənada müstəqil sahəsi kimi nəzəriyyədə müəyyən olunmuş şərtlərə cavab verir. Hesab edirik ki, kosmik məkanın spesifik xüsusiyyətləri və hüquqi rejimi, kosmik turizmin kosmosla yaxın bağlılığı və digər bir çox xüsusiyyətlər bu turizm növünün məhz beynəlxalq kosmos hüququ çərçivəsində nəzərdə tutulmasını açıq şəkildə ifadə edir.

Fikrimizcə, kosmik turizmin hüquqi tənzimlənməsi məsələləri məhz “Kosmik fəaliyyət haqqında” qanunda nəzərdə tutulmalıdır. Çünki kosmik məkanın hüquqi statusu, hüquqi rejiminin

spesifik xüsusiyyətləri baxımından bu məsələlərin yalnız “Kosmik fəaliyyət haqqında” qanun çəçivəsində öz əksini tapması daha məqsədəuyğundur. Kosmik turizm, turizmin bir növü olsa da bu hüquqi kateqoriyanın “Turizm haqqında” qanunda təsbit olunması yolverilməzdir. Qeyd olunanları Azərbaycan Respublikasının “Turizm haqqında” Qanununda bilavasitə bu normativ-hüquqi aktın hansı məsələləri tənzimləməsi müddəası ilə izah edə bilərik. Qanunda göstərilir ki: “Bu qanun Azərbaycan Respublikasında turizm bazarının hüquqi əsaslarının bərqərar edilməsinə yönəldilmiş dövlət siyasətinin prinsiplərini, turizm fəaliyyətinin əsaslarını müəyyən edir və turizm sahəsində meydana çıxan münasibətləri tənzimləyir, sosial-iqtisadi inkişafı təmin edən vasitələrdən biri kimi turizm ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması qaydasını müəyyənləşdirir”. Göründüyü kimi “Turizm haqqında” Qanun yalnız Azərbaycan Respublikası daxilində turizm bazarının hüquqi əsaslarını nizama salır. Kosmik turizm isə vətəndaşın kosmik uçuşda iştirakını özündə ehtiva edən kosmos məkanında reallaşdırılan turizmin bir növüdür. Bu nöqtəyi-nəzərdən kosmik turizm heç bir halda “Turizm haqqında” Qanunda təsbit oluna bilməz.

Beynəlxalq kosmos hüququ nəzəriyyəsinə əsasən kosmik turizm anlayışı aşağıdakıları özündə

birləşdirə bilər:

- vətəndaşların pilot tərəfindən idarə edilən kosmik uçuşda sərnəşin qismində (ekipaj üzvü kimi) iştirak etməsi;

- Yerdə xüsusi təchiz edilmiş müvafiq yerlərdən eyni zamanda pilot tərəfindən idarə edilən kosmik uçuş zamanı kosmik məkanda hadisələrin və obyektlərin müşahidə edilməsi;

- Kosmik infrastrukturun istifadəsi və onun fəaliyyətinin müşahidə edilməsi; (uçuşların idarəetmə mərkəzində olma, mərkəz və avadanlıqların kosmonavtların hazırlığı üçün istifadə edilməsi, kosmik obyektlərin kosmodromda buraxılışını müşahidə etmək, rəsədxanalara baş çəkmə və s.)

- istismardan kənarlaşdırılmış kosmik texnikadan həm də, turizm məqsədilə kosmik fəaliyyətin nəticələrindən istifadə edilməsi; [6; 61].

Beləliklə, kosmik turizm kosmik məkandan istifadə məqsədilə kosmik uçuşda iştirak edərək həm kosmik və həm də digər Yerdəki infrastrukturunun köməyi ilə kosmik uçuş zamanı kosmik məkanda hadisələrin və obyektlərin müşahidə edilməsini özündə birləşdirən turizmin bir növü hesab olunur. Hesab edirik ki, kosmik turizm (kosmik məkənin turizm məqsədilə istifadəsi) Azərbaycan Respublikasının “Kosmik fəaliyyət haqqında” qanun layihəsinin əsas anlayışlar hissəsinə daxil edilməlidir. Bununla

bərabər, kosmik turizmlə əlaqəli qanun layihəsində bir və ya iki maddə daxilində ölkə vətəndaşlarının bu turizmdə iştirak tələblərinə və qaydasına xüsusi şərh verilməlidir. Ən əsası isə Azərbaycan Respublikasının qeyd olunan yeni turizm növünə icazə verib-verməməsi məsələsi də həmin maddədə konkretləşdirilməlidir.

Beynəlxalq kosmos hüququnda kosmik turizmin hüquqi tənzimlənmə perspektivləri ilə bağlı həyata keçirilən sistemli analiz nəticəsində aşağıdakı elmi nəticələr əldə olunub:

- 1) Kosmik məkanın spesifik xüsusiyyətləri və hüquqi rejimi, kosmik turizmin kosmosla yaxın bağlılığı və digər bir çox xüsusiyyətlər onu göstərir ki, bu turizm növü beynəlxalq turizm hüququnda deyil, məhz beynəlxalq kosmos hüququ çərçivəsində nəzərdə tutulmalıdır.
- 2) Kosmik turizmin hüquqi tənzimlənməsi məsələləri “Turizm haqqında” qanunda deyil, məhz “Kosmik fəaliyyət haqqında” qanunda nəzərdə tutulmalıdır.
- 3) Kosmik turizmin hüquqi anlayışı aşağıdakı kimi müəyyən olunmalıdır: “Kosmik turizm kosmik məkandan istifadə məqsədilə kosmik uçuşda iştirak edərək həm kosmik və həm də digər Yerdəki infrastrukturanın köməyi ilə kosmik uçuş zamanı kosmik məkanda hadisələrin və obyektlərin müşahidə

edilməsini özündə birləşdirən turizmin bir növü hesab olunur.”

- 4) Kosmik turizm (kosmik məkanın turizm məqsədilə istifadəsi) Azərbaycan Respublikasının “Kosmik fəaliyyət haqqında” qanun layihəsinin əsas anlayışlar hissəsinə daxil edilməlidir. Bununla bərabər, “Kosmik fəaliyyət haqqında” qanun layihəsində bir və ya iki maddə daxilində ölkə vətəndaşlarının kosmik turizmdə iştirak tələblərinə və qaydasına xüsusi şərh verilməlidir. Ən əsası isə Azərbaycan Respublikasının qeyd olunan yeni turizm növünə icazə verib-verməməsi məsələsi də həmin maddədə konkretləşdirilməlidir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. L. H. Hüseynov, “Beynəlxalq hüquq” dərslik, Hüquq ədəbiyyatı, Bakı 2012;
2. Ə.İ.Əliyev, E.Aslanov, «Beynəlxalq turizm hüququ» Bakı, 2012;
3. Федощева Н.Н. Международное право в схемах и определениях. Учебное пособие, Москва - Издательство: Книжный мир, 2009;

4. отв. ред. Р. М. Валеев, Г. И. Курдюков, “Международное право. Особенная часть” (Статут) Москва, 2010;
5. Н. Т. Блатова, Г. М. Мелков “Международное право : сборник документов” : учебное пособие, (РИОР Издательский Дом) Москва, 2011;
6. С.Малков, “Космическое право : курс лекций” Москва, 2007;
7. Е.Л.Писаревский: Правовые основы космического туризма // Туризм: право и экономика. - 2006. - N 2. - С. . 9-14.
8. Н.Соколова, “Туризм в Российской Федерации : Правовое регулирование” : учебное пособие; (Волтерс Клувер) Москва, 2010;
9. <http://haber.gazetevatan.com> - Uzay turizmi
10. www.skyscanner.ru › Новости туризма & Статьи о путешествиях - Skyscanner продолжает следить за разработками пяти компаний, цель которых – в ближайшее время запустить простого туриста в космос!

**Perspectives of legal regulation in space tourism
in the international space law
Annotation**

**Kuluyev Í.O., Prof Dr. of Law.
Khalilov Z.Z.,
National Aviation Academy**

**Keywords: «international space law», «space
tourism», «space tourist»;**

The offers related to definition of main essence of legal regulation of space tourism in the international space law, the theoretical comments of current legal categories in this area and comparative analysis of interior state legislative acts, problems related to legal status of the space tourists and perspectives of legal regulation on above-said are stated in the article.

**Перспективы правового регулирования в
космическом туризме в международном
космическом праве
Аннотация**

**д.ю.н., проф. Кулиев Ибрагим Орудж оглы
Халилов Зафиг Закир оглы
Национальная Академия Авиации**

Ключевые слова: «международное космическое право», «космический туризм», «космический турист»;

В статье даны указаны и даны определенные предложения по определению основной сущности вопросов правового регулирования космического туризма в международном космическом праве, теоретическое комментарие правовых категорий в этой сфере и сравнительный анализ внутригосударственных законодательных акт, проблемы связанные с правовым статусом космических туристов и перспективы правового регулирования в связи с вышеуказанными.

İmza: _____